

Dlouho bylo jedním z charakteristických privilegií panovnickovy moci právo života a smrti. Formálně se bezpochyby odvozovalo od starého *patria potestas*, které otci římské rodiny dávalo právo „disponovat“ životy svých dětí stejně jako životy otroků; on jim život „dal“, on jim ho směl i vzít. Právo života a smrti, jak se formuluje u klasických teoretiků, je už značně oslabenou formou. Jeho výkon panovníkem nad poddanými se již nechápe absolutně a nepodmíněně, ale pouze v případech, kdy by byla vystavena nebezpečí sama panovnickova existence: je to druh práva odpovědět. Je ohrožen vnějšími nepříteli, kteří jej chtějí svrhnout nebo připravit o jeho práva? Pak smí legitimně vyhlásit válku a žádat od poddaných, aby se podíleli na obraně státu. Aniz by „přímo usiloval o jejich smrt“, smí „nasadit jejich život“: v tom smyslu nad nimi vykonává „nepřímé“ právo života a smrti.¹ Když ale proti němu některý z nich povstane a poruší jeho zákony, smí nad jeho životem uplatnit příjmu moc: zabít ho ve jménu trestu. Takto chápané právo života a smrti je už privilegiem absolutním. Je podmíněno

¹ S. Pufendorf, *Le droit de la nature* (fr. překlad 1734), s. 445.

obranou panovníka, jeho vlastním přežitím. Máme to chápat s Hobbesem jako transpozici práva, které má v přirozeném stavu každý — brání svůj život za cenu smrti druhých —, na vladaře? Nebo je třeba v něm spatřovat specifické právo, které se objevuje s vytvořením nové právní osoby, panovníka?² V každém případě je právo života a smrti v této moderní, relativní a omezené podobě, stejně jako ve své podobě někdejší a absolutní, právem nesymetrickým. Panovník vynavá své právo nad životem jen tak, že zapojí do hry i své právo zabít nebo se zabítí zdržet; jeho moc nad životem se vyznačuje pouze smrtí, kterou má právo vyžadovat. Právo, které se formuluje jako právo „životu a smrti“, je ve skutečnosti právem *zbavit* života nebo *nechat* žít. Jeho symbolem je konečkonců sekyra. A snad bychom měli tuto právní formu vzít nout k historickému typu společnosti, kdy se moc vykonávala zásadně jako instance zabavení, mechanismem odebrání, právem přisvojit si část bohatství, vymáháním produktů, zboží, služeb, práce i krve poddaných. Moc tu byla především právem vzít: věci, čas, těla a nakonec i život; vyvrcholila v privilegii zmocnit se ho a potlačit jej.

Západ však poznal hlubokou transformaci těchto mechanismů moci již v klasickém věku. „Zabavení“

² „Stejně jako složené tělo může mít vlastnosti, které se nena-
cházejí v žádném z jednotlivých těl směsí, ze které je zfor-
mováno, tak i morální tělo může mít, díky sjednocení osob,
z nichž je složeno, jistá práva, jejichž formálním nositelem není
žádný z podílníků a jejichž vykonávání náleží pouze tomu, kdo
vykonává vedení.“ Putendorf, *cit. dříve*, s. 452.

přestává být hlavní formou, stává se jen jednou z mnoha součástí moci, jejíž funkcí je podnícovat posílení, kontrolu, dohlížení, zvětšování podílu a organizace sil, které jím podléhají: moc, která produkuje síly, umožňuje jim slítn a pomáhá je uspořádat, místo aby je blokovala, ohýbala a ničila. Právo smrti má tendenci se proměnit nebo se alespoň začít opírat o nároky moci, která pečuje o život, a řídit se tím, co si život nárokuje. Tato smrt, která se zakládala na panovníkově právu bránit se nebo vyžadovat, aby byl bráněn, se nyní projevuje jako prostý opak práva společenského těla zabezpečovat svůj život, udržovat jej či rozvíjet. Přitom války nebyly nikdy krvavější než v 19. století a nikdy, i s přihlédnutím k měřítkům, režimy nepáchaly na svých vlastních obyvatelích podobné genocidy. Avšak tato strašlivá moc smrti — a to je možná to, co jí dodává část její síly a cynismu, pomoci kterých tak daleko posunula své vlastní hranice — se nyní vydává za doplněk moci, která působí na život pozitivně, která se ujala péče o něj, která jej rozvíjí, rozrůžňuje jej, vykonává nad ním důslednou kontrolu a jeho celkovou regulaci. Války se už nevedou ve jménu panovníka, jehož je třeba bránit; vedou se ve jménu života všech; povstávají celé populace, aby se vzájemně zabývaly ve jménu vlastní životní nutnosti. Masakry se staly něčím vítalným. A všechny ty války, které zabíjejí takové množství lidí, vedou režimy jako správci života a přežití, těl a rasy. Jakýsi obrat, jímž se kruh uzavírá, způsobuje, že čím víc se technologie válek přiklání k úplnému vyhubení, tím víc se rozhodnutí

spustit nebo nespustit tento mechanismus řídí holou otázkou přežití. Tento proces dnes kulminuje v atomové situaci: moc vystaví jednu populaci všeobecné smrti je protějškem moci zajistit druhé zachování života. Princip: moc zabíjet pro možnost žít, která je pilířem bojové taktilky, se stává principem strategie mezi státy. Ale život, o nějž tu běží, není právní existence panovníka, nýbrž biologická existence populace. Stala-li se snem moderní moci genocida národa, nejde tu o návrat starodávného práva zabíjet; je to proto, že moc se klade na rovinu života, druhu, rasy a masového fenoménu populace, a na ní se také vykonává.

Mohl bych vzít na jiné úrovni jako příklad trest smrti. Dlouho byl spolu s válkou jinou formou práva meče; byla to odpověď panovníka na útok proti jeho vůli, zákonu, osobě. Oproti těm, kteří umírají ve válkách, je těch, kteří umírají na popravištích, stále méně a méně. Počet těch prvních roste a těch druhých klesá, ale ze stejných důvodů. Jakmile se moc vydává za funkci pečování o život, neztěžuje jí udělení trestu smrti to, že by se v ní zrodilo humanitární cítění, ale důvod, že chce být u moci, a logika jejího výkonu. Copak by v usmrcení vykonala své svrchované pravomoci, když její hlavní rolí je život zabezpečovat, udržovat, posilovat, zmožovat a dávat mu řád? Pro takovou moc představuje absolutní trest omezení, skandál a protínliv. Proto její lze udržet ani ne tak připomínáním ohromnosti zločinu samotného, jako spíš zřetelnosti zločincovy osoby, jeho nepolepšitelnosti a ochrany společnosti. Legitimní je zabíjet jen

ty, kteří pro druhé představují jistý druh biologického nebezpečí.

Dalo by se říci, že dávné právo *udělit* smrt či *nechat* žít nahradila moc *udělit* život či *odmítnout* život ve smrti. Tak je snad vysvětlitelná diskvalifikace smrti, která signalizuje, že rituály, které ji doprovázejí, dnes vyšly z módy. Péče, která je věnována vyhýbání se smrti, není ani tak svázána s novou úzkostí, jež by činila smrt pro naši společnost nesnesitelnou, jako spíš s faktem, že procedury moci se od ní nepřestaly odvracet. Smrt, s přechodem z jednoho světa do druhého, byla výměnou pozemské vrchnosti za jinou, nesouměřitelně mocnější; okázalost, která ji obklopovala, připomíná politickou ceremonii. Nyní ustavuje moc nad životem a nad celým jeho průběhem svou vliv; smrt je jeho hranicí, je okamžikem, kdy mu uniká; proto se stává nejtajemnějším, „nejsoukromějším“ bodem existence. Není divu, že sebevražda — dříve zločin, protože to byl způsob uzurpování práva smrti, které směl vykonávat jedněm pár, ten zde nebo ten nahoře — se stala v průběhu 19. století jedním z prvních způsobů chování, které vstoupilo na pole sociologické analýzy; na hranicích moci, vykonávané nad životem, a v jejích trhlínkách, se se sebevraždou objevilo individuální a soukromé právo zemřít. Tato umíněnost zemřít, tak nesrovnatelná a přitom tak pravidelně se vyskytující, vyznačující se takovou stálostí projevu a tak málo vysvětlitelná individuálními zvláštnostmi či nahodilostmi, byla jedním z prvních projevů údivu společnosti, jejíž politická moc přijala úkol starat se o život.

Konkrétně se tato moc nad životem rozvíjela od 17. století ve dvou hlavních formách; nejsou antitické; tvoří spíš dva póly vývoje, propojené celým zprostředkujícím svazkem vztahů. První z těchto pólů se při svém formování soustředil na tělo jako stroji; na jeho výcvik, zvyšování jeho schopností, na souběžný růst jeho užitečnosti a poslušnosti, na jeho integraci do systémů administrativní a ekonomické kontroly; to vše bylo zabezpečeno procedurami moci, které charakterizují *disciplíny* — *anatomo-politika lidského těla*. Druhý, který se zformoval o něco později, asi v polovině 18. století, se soustředil na tělo-prostor, na tělo prostoupené mechanikou živého a sloužící jako podklad biologických procesů: plodnosti, porodnosti a úmrtnosti, zdravotního stavu, délky trvání života, dlouhověkosti se všemi podmínkami, které na ni mohou mít vliv; jejich působení je vykonáváno celou sérií intervencí a *regulativní kontroly* — *bio-politika populace*. Disciplíny těla a regulování populace konstituují dva póly, kolem nichž se rozvíjí moc nad životem. Zavedení této technologie dvou tváří — anatomické a biologické, individualizující a klasifikující, obrácené k projevům těla a zaznamenávající procesy života — během klasického věku charakterizuje moc, jejíž hlavní funkcí již od nynějška nebude zabíjet, nýbrž prosazovat krok za krokem život.

Starodávná moc smrti, symbol panovníkovy moci, je nyní důsledně zatláčována do pozadí pěstováním těla a racionální správou života. Během klasického věku došlo k rychlému vývoji rozmanitých disciplín — škol, kolejí, kasáren, dílen; objevily se problémy po-

rodnosti, dlouhověkosti, veřejného zdraví, bydlení, migrace na poli praktické politiky a ekonomických pozorování; nastala exploze rozmanitých a početných technik, které mají zajistit podrobení těla a kontrolu populace. Tímto se otevírá éra „biomoci“. V 18. století se oba směry vývoje jeví ještě zcela oddělené. Na straně disciplín jsou to instituce jako armáda a škola; úvahy o taktice, výuce, vzdělání, řádu společnosti sahají od ryze vojenských analýz maršála de Saxe až k politickým snům Guiberta či Servana. Na straně regulování populace jsou to demografie, odhadování vztahů mezi zdroji a obyvatelstvem, klasifikace bohatství a jeho oběhu, životů a jejich pravděpodobného trvání: to jsou Quesnay, Moheau, Süsmilch. Filosofie „ideologů“, jako teorie ideje, znaku, individuální geneze počtů, ale také skladby společenských zájmů, ideologie jako doktrína vzdělávání, ale také společenské smlouvy a regulérního formování společenského těla, nepochybně konstituují abstraktní diskurs, v němž lze pozorovat koordinaci těchto dvou technik moci tak, aby tvořily jednu obecnou teorii. Ve skutečnosti nebyly artikulovány na rovině spekulativního diskursu, nýbrž v podobě konkrétních opatření, která konstituují velké technologie moci 19. století: dispozitiv sexuality je jednou z nich, a to jednou z nejdůležitějších.

Nelze pochybovat o tom, že tato biomoc byla nestupitelným prvkem vývoje kapitalismu; ten mohl být zabezpečen jen za cenu kontrolovaného zapojení těla do aparátu produkce a pomocí přízpusobení fenoménů populace ekonomickým procesům. Vyžadoval

ale víc; potřeboval růst jednoho i druhého, jejich posilování a současně jejich využitelnost a poslušnost; potřeboval metody moci schopné zvyšovat množství sil, schopností, života obecně, aniž by tím činil obtížnější jeho podrobení, jestliže rozvoj velkých aparátů státu jako *institucí* moci zajišťoval udržování výrobních vztahů, zárodky anatomo- a bio-politiky, vynalezené v 18. století jako *techniky* moci přitomné na všech rovinách společenského těla a využívané velmi rozmanitými institucemi (rodinou stejně jako armádou, školou nebo policií, individuální medicínou či kolektivní správou), působily na rovině ekonomických procesů, jejich vývoje, sil, které v nich pracují a udržují je; fungovaly také jako faktory sociální segregace a hierarchizace, přičemž působily na síly příslušející k jedné i druhé, zajišťovaly vztahy ovládnutí a účinky hegemonie. Přízpůsobení akumulace lidí akumulaci kapitálu, propojení růstu lidských skupin s expanzí výrobních sil a diferencovaná děba zisku byly zčásti umožněny výkonem biomoci v jejich formách a v jejich rozmanitých postupech. Zapojení živého těla, jeho zhodnocení a distributivní vedení jeho sil se od tohoto okamžiku staly nenahraditelnými.

Je známo, kolikrát byla kladena otázka, jakou roli mohla mít v prvotním utváření kapitalismu asketická morálka; ale to, co se od 18. století odehrávalo v některých zemích západu a co bylo svázáno s vývojem kapitalismu, je jev jiný a asi poněkud rozsáhlejší než tato nová morálka, která zdánlivě diskvalifikovala tělo; nebylo to nic menšího než vstup života do dějin — chci říci vstup jevu vlastních životu lid-

ského druhu do řádu vědění a moci — na politických technik. Nechceme tvrdit, že v tomto okamžiku se vytvořil první kontakt života a dějin. Naopak, tlak biologického prvku na dějiny zůstával potíštěl nejvyšší silou; epidemie a mor tvořily dvě velké dramatické formy tohoto vztahu, který tak přetrvával ve znamení smrti; proces oběhu, ekonomický a zejména zemědělský rozvoj v 18. století, zvyšování produktivity a zdrojů, dokonce rychlejší než demografický růst, který podnítilo, umožnily odpoutat se od těchto hrozeb: éra velkých řádění hladu a moru — až na několik nových propuknutí — se uzavřela před Francouzskou revolucí; smrt přestala doléhat na život přímo. Ale současně rozvoj poznatků týkajících se obecně života, zdokonalení zemědělských technik, pozorování a měření týkajících se lidského života a přechůpu k tomuto uvolnění: relativní ovládnutí života oddálilo některé hrozby smrti. V takto získaném herním prostoru, který ještě uspořádávají a rozšiřují, berou moc a vědění procesy života na vědomí a začínají je řídit a měnit. Západní člověk se postupně učí, co to znamená být živým druhem v živém světě, mít tělo, životní podmínky, pravděpodobnost života, individuální a kolektivní zdraví, síly, které lze měnit, a prostor, kde je lze optimálně rozmístit. Bezpochyby poprvé v dějinách se biologie odrazila v politice; fakt života již není tím nepřístupným základem, který se vynořuje jen čas od času v nahodilosti smrti a v její osudovosti; částečně vstupuje do pole kontroly vědění a intervence moci. Ta se již nezabývá jen subjekty práva, nad kterými stojí jako nejvyšší

projev vlády smrti, ale živými bytostmi, jejichž ovládnutí musí probíhat na rovině samotného života; to, co moci umožňuje přístup k tělu, je spíš převzetí péče o život než hrozba zabitím. Lze-li tlaky, jimiž životní pohyby interferují s dějinnými procesy, nazvat „bio-historií“, pak bychom měli při označování toho, co nechává vstoupit život a jeho mechanismy do oblasti explicitních kalkulací a číní z moci-vědění činitele transformace lidského života, mluvit o „bio-politice“, nejde o to, že by byl život vyčerpávajícím způsobem integrován technikami, které ho ovládají a řídí; neustále jim uniká. Za hranicemi západního světa existuje mor v ještě výraznější míře než kdy jindy; a biologická rizika, která obklopují lidský druh, jsou možná větší, v každém případě však vážnější než před zrodem mikrobiologie. Ale to, co by bylo možno nazvat „prahem moderní biologie“ společnosti se klade do okamžiku, kdy druh vstupuje jako předmět do strategického programu politiky. Člověk zůstával po tisíceletí tím, čím byl pro Aristotela: živým tvorem schopným politického života; moderní člověk je živočichem v politice, v níž je jeho život jako živé bytosti zpřoblematizován.

Tato transformace má značné důsledky. Je zbytečné trvat zde na trhlíně, která se vytvořila v režimu vědeckého diskursu a ve způsobu, jímž dvojí problematizace života a lidí překračuje a přerodňuje řád klasické epistémé. Byl-li nastolen problém člověka — v jeho jedinečnosti živého tvora a v jedinečnosti jeho vztahu k jiným živým tvorům —, je to důvod hledat nový modus vztahu dějin a života: v této dvojí po-

zici života, která jej klade vně dějin jako jejich biologické okolí a do nitra lidské dějinnosti, prostoupené jejími technikami vědění a moci. Je také zbytečné dále zdůrazňovat množení politických technologií, které obsazují těla, zdraví, způsoby výživy a bydlení, podmínky života, celý prostor lidské existence.

Jiným důsledkem tohoto vývoje biomoci, je narůstající význam, který hraje norma na úkor právního systému zákona. Zákon nemůže nebytí nezobtojený a jeho zbraní par excellence je smrt, těm, kteří jej přestupují, odpovídá alespoň z titulu nevyšší instance touto absolutní hrozbou. Zákon vždy odkazuje k sekýře. Moc, která si klade za úkol starat se o život, však potřebuje mechanismy, které prodlužují jeho trvání, regulují ho a opravují. Nejde již o to nechat na poli svrchované vlády působit smrt, nýbrž distribuovat živé v oblasti hodnoty a užitečnosti. Taková moc spíš klasifikuje, měří, oceňuje a hierarchizuje, místo aby se manifestovala ve svém vraždícím přepychu; nesleduje linii, která odděluje poslušné subjekty a nepřátele panovníka; pracuje pomocí rozmištnění okolo normy. Nechci říci, že zákon ztrácí na účinnosti a že instituce spravedlnosti se vytácejí, nýbrž že zákon funguje stále víc jako norma a že právní instituce se stále víc integrují do kontinua aparátů (medicinských, právních atd.), jejichž funkce je především regulační. Normalizující společnost je dějinným důsledkem technologie moci soustředěné na život. Ve vztahu ke společností, které jsme znali do 18. století, jsme vstoupili do stadia ústupu právního prvku; nemějme iluzi o ústavách

psaných na celém světě po Francouzské revoluci, revidovaných a přepracovaných zákonících, o celé té nepřetržité a hlučné legislativní aktivitě: jsou to formy, které mají učinit přijatelnou moc, jež je ve své podstatě normalizační.

A proti této v 19. století ještě nové moci se síly odporu opřely právě o to, co tato moc obsazovala — tedy o život a člověka potud, pokud je živým tvorem. Velké zápasy, které problematizují obecný systém moci, se od minulého století nevedou ve jménu návratu někdejších práv nebo ve funkci tisíciletého snu o cyklickém čase a o zlatém věku. Už neočekáváme příchod císaře chudých ani království posledního soudu, dokonce ani obnovení spravedlnosti, o němž snili naši předci; to, co se požaduje a co slouží jako cíl, je život chápaný jako základní potřeba, konkrétní podstata člověka, uskutečnění jeho potencí, naplnění možného. Nezáleží na tom, zda jde či nejde o utopii; je to velmi reálný proces zápasu; život jako politický cíl byl v jistém smyslu vzat za slovo a obrácen proti systému, který se ujal jeho kontroly. Předmětem politických zápasů se stal život mnohem spíš než právo, a to dokonce i když se tyto zápasy formulují jako potvrzení práva. „Právo“ na život, na tělo, na zdraví, na štěstí, na uspokojení potřeb, „právo“ nalézt bez utlačování či „odcizení“ to, čím člověk je, a vše, čím by mohl být, ono „právo“ tak nepochopitelné pro klasický právní systém se stalo politickou odpovědí na všechny nové procedury moci, které ovšem také nevycházejí z tradičního práva panovnictví.

• Na tomto základě lze porozumět významu, který získal sex jako předmět politiky. Je to proto, že leží na průsečíku obou os, podél nichž se vyvíjejí všechny politické technologie života. Na jedné straně z něho vycházejí disciplíny těla: výcvik, posilování a rozdělování síl, přízpůsobení a ekonomie energií. Na druhé straně z něho pramení regulace populací prostřednictvím všech globálních účinků, které zavádí. Zapojuje se simultánně do obou rejstříků; vyskytuje se v infinitesimalních projevech dohlížení, v kontrolách, přítomných v každém okamžiku, v mimořádně podrobných prostorových uspořádáních, v neomezených lékařských a psychologických vyšetřeních, v celé té mikromoci nad tělem; vyskytuje se však také v masivních měřeních, statistických odhadech, intervencích, které mají za cíl celé společenské tělo nebo skupiny pojímané jako celek. Sex je přístupem jak k životu těla, tak k životu druhu. Slouží jako matrice disciplín a jako princip regulací. Proto je sexualita v 19. století sledována až do nejmenších detailů života; je stanovována v chování, pronásledována ve snech; padá na ni podezření u sebeменší psychopatologie, je sledována od prvních let dětství; stává se šifrou individuality, tím, co ji umožňuje analyzovat a současně podrobit výcviku. Ale můžeme také sledovat, jak se stává tématem politických operací, ekonomických zásahů (prostřednictvím podniků nebo zábran rozmnožování), ideologických kampaní o morálce nebo odpovědnosti: je zdůrazňována jako indicie síly společnosti,